

مقدمه

رویکرد صفات، در روان‌شناسی علمی معاصر شکوفا شد و اکنون بر قملرو مهم و گسترده‌ای از آن، یعنی روان‌شناسی شخصیت، حکم‌رانی می‌کند.^۱ در ادبیات این رویکرد، چندین الگو، مانند الگوی شانزده‌عاملی کتل، مدل سه مؤلفه‌ای آیزنک، و پنج عامل بزرگ شخصیت تولد یافتند. گرچه ابعاد درون‌گرایی^۲ / برون‌گرایی^۳ و روان‌رنجورخویی^۴ آیزنک پذیرفته شدند و در نظریه پنج‌عاملی راه یافتند، وجود عاملی به نام روان‌پریشی‌گرایی^۵ پیوسته مورد جدال بوده است؛ اما الگوی پنج عامل بزرگ شخصیت، با استقبال پژوهشگران مواجه شد و اکنون پرطرفدارترین^۶ و پذیرفته‌شده‌ترین الگوی سنجش شخصیت است.^۷ طبق این الگو، شخصیت را می‌توان با پنج عامل توضیح داد. هر یک از این عامل‌ها، مجموعه‌ای از رگه‌ها (صفت‌ها)^۸ هم‌طرازاند. این پنج عامل، با عناوین برون‌گرایی، روان‌رنجورخویی، وظیفه‌شناسی^۹، توافق^{۱۰}، و تجربه‌پذیری (گشودگی به تجربه)^{۱۱} معرفی شده‌اند.

جست‌وجوی الگوهای نو برای تبیین ساختار شخصیت، هرگز متوقف نشد. به‌موازات و پس از نظریه‌پردازی پنج عامل بزرگ شخصیت، پژوهشگران با تکیه بر داده‌های تجربی، به برخی ویژگی‌ها به منزله عامل یا رگه‌ای مستقل دست یافتند؛ مثلاً پیدمنت^{۱۲} معنویت را به منزله یک عامل مطرح کرد؛ وود و همکارانش^{۱۳} قدردانی را به‌عنوان رگه‌ای مستقل پیشنهاد کردند؛ و پژوهش‌های اشتن و لی^{۱۴} به الگوی شش‌عاملی هگزاکو^{۱۵} انجامید. در ادامه، چگونگی پدیدایی مقیاس اخیر را مرور می‌کنیم.

رویکرد واژگانی به ساختار شخصیت، بر این فرض استوار است که مهم‌ترین ویژگی‌های شخصیتی، در کلمات رمزبندی شده است. طی دهه ۱۹۹۰، پژوهش‌های واژگانی در زبان‌هایی غیر از انگلیسی انجام شد. یافته‌های این پژوهش‌ها شباهت‌های بسیاری با ساختار پنج عامل داشت. با این حال، تفاوت‌هایی در بین زبان‌ها آشکار شد. یکی از این تفاوت‌ها، به ظهور عامل ششمی انجامید که در پژوهش‌های اولیه در زبان انگلیسی ظهور نداشت. این عامل با نام «صداقت - فروتنی»^{۱۶} - که با اصطلاحاتی چون صادق، منصف، فروتن، و بی‌ادعا مشخص شده است - در پژوهش‌های واژگانی در زبان‌های مختلف مشاهده شد. تفاوت دیگر، مربوط به محتوای عامل‌های توافق و پایداری هیجانی^{۱۷} (معکوس روان‌رنجورخویی) است. در برخی پژوهش‌های انگلیسی، واژه‌های مربوط به حساسیت، عمدتاً در عامل توافق، و واژه‌های مربوط به صبر، بیشتر در عامل پایداری هیجانی بار داشتند؛ اما در چندین زبان دیگر، واژه‌های مربوط به صبر، عمدتاً در عامل توافق، و واژه‌های مربوط به حساسیت، بیشتر در عامل پایداری هیجانی بار داشتند. عامل اخیر، شامل حساسیت بود، نه خشم؛ از این رو، فاقد

رابطه صداقت و فروتنی

با شخصیت، دین، و بهزیستی فاعلی

ناصر آقابابایی*

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناخت جایگاه صداقت و فروتنی در شخصیت و دین، و رابطه این دو فضیلت با بهزیستی فاعلی انجام شد. نمونه‌ای متشکل از ۴۵۰ دانشجو - که با روش در دسترس، نمونه‌گیری شدند - در این پژوهش شرکت کردند. برای جمع‌آوری داده‌ها «پرسش‌نامه شخصیت هگزاکو-۶۰»، «مقیاس خودارزیابی معنویت»، «علاقه به دین»، «مقیاس‌های تک‌گویی‌ای جهت‌گیری دینی»، «مقیاس شادی فاعلی»، و «مقیاس رضایت از زندگی عمومی» به کار رفتند. نتایج، ساختار شش‌عاملی پرسش‌نامه شخصیت هگزاکو را تأیید کرد. صداقت - فروتنی به‌عنوان عاملی مستقل در کنار پنج عامل شخصیت قرار داشت. این عامل جدید، با دین‌داری و بهزیستی فاعلی رابطه مثبت داشت. داده‌های تجربی، در کنار مرور متون دینی، نشان داد صداقت (در مقایسه با فروتنی) اهمیت بیشتری برای دین‌داری و بهزیستی دارد. بر اساس این پژوهش، پرسش‌نامه شخصیت هگزاکو، مقیاسی معتبر است و صداقت - فروتنی، عامل شخصیتی مستقلی است که نقش مثبتی در بهزیستی دارد. کلیدواژه‌ها: شخصیت، پرسش‌نامه شخصیت هگزاکو، صداقت، فروتنی، دین، بهزیستی فاعلی.

دلالت ضمنی آسیب‌شناختی و نامطلوب عنوان «روان‌رنجورخویی» بود و به همین علت، «تهییج پذیری»^{۱۸} نامیده شد. بر اساس این یافته‌ها، مدل هگزاکو از ساختار شخصیت ارائه شد.^{۱۹} این عامل‌ها در مجموع، ۲۴ رگه را دربرمی‌گیرد. با وجود نام‌ها و محتوای مشترک هگزاکو با پنج عامل سنتی، این دو دسته با یکدیگر تفاوت دارند. محتوای توافق و پایداری هیجانی در پنج عامل، چرخش مجدد کرده و در عامل‌های صداقت-فروتنی، توافق و تهییج‌پذیری پراکنده شده است. عامل توافق هگزاکو، تا حدودی با محتوای تحریک‌پذیری و تندمزاجی مشخص می‌شود که معمولاً در عامل پایداری هیجانی پنج عامل جای دارد. مقایسه مدل شش‌عاملی هگزاکو با مدل پنج‌عامل شخصیت، در رابطه با دامنه گسترده‌ای از متغیرها، نشان از برتری مدل هگزاکو در پیش‌بینی این متغیرها داشت؛ متغیرهایی چون ماده‌گرایی، تصمیم‌های تجاری غیراخلاقی،^{۲۰} بزهکاری در محل کار،^{۲۱} رأی دادن،^{۲۲} گرایش‌های رقابتی خطرجویانه،^{۲۳} جاذبه جنسی،^{۲۴} هراس،^{۲۵} خودخواهی،^{۲۶} خودشیفتگی، ماکیاول‌گرایی،^{۲۷} جامعه‌ستیزی،^{۲۸} خطرجویی و خوشمزگی.^{۲۹} ما به پژوهشی درباره رابطه مدل هگزاکو با بهزیستی فاعلی^{۳۰} دست نیافتیم. همچنین رابطه شخصیت - دین‌داری در چارچوب مدل پنج‌عامل، به‌خوبی انجام شده است؛ اما درباره مدل هگزاکو، داده‌چندانی در دست نیست.

مطالعه رابطه شخصیت با دین، به نوشته‌های ویلیام جیمز درباره رابطه رفتار دینی و خلُق و خو باز می‌گردد. بیشتر پژوهش‌های منتشرشده، بر رابطه دین‌داری با مدل آیزنک و پنج عامل متمرکز شده‌اند.^{۳۱} این پژوهش‌ها نشان داده‌اند که دین‌داری با روان‌پریشی‌گرایی، رابطه منفی، و با توافق و وظیفه‌شناسی، رابطه مثبت دارد؛ گرچه این رابطه‌ها معمولاً ضعیف بوده‌اند.^{۳۲} با اینکه رابطه دین‌داری با مدل هگزاکو مطالعه نشده است، انتظار می‌رود افراد متدین در عامل صداقت - فروتنی نمره بالایی گزارش کنند؛ زیرا فروتنی، به‌ویژه صداقت، از فضیلت‌هایی‌اند که بیشتر ادیان آنها را ارج می‌نهند و برای افراد متدین، مهم است که منصف و «صادق» باشند.^{۳۳} برخی مقیاس‌های دین‌داری نیز با اقتباس از متون دینی،^{۳۴} گویه‌هایی درباره صداقت در روابط اجتماعی و صداقت در امور تجاری را در خود جای داده‌اند.

چنانچه اشاره شد، صداقت و فروتنی از فضیلت‌های مورد توجه دین هستند. صدق، فضیلتی است که مربوط به سه قوه عاقله، غضبیه و شهویه است.^{۳۵} نراقی آن را شریف‌ترین صفت مطلوب و رهبر فضایل خوانده است.^{۳۶} آیات و اخبار بی‌شماری در مدح و فایده آن آمده است. در قرآن کریم، خداوند خود را صادق می‌خواند؛^{۳۷} بهشت را ثمره صدق معرفی می‌کند؛^{۳۸} صداقت را از ویژگی‌های مردان و زنان مؤمن برمی‌شمارد^{۳۹} و برترین انسان‌ها را با ویژگی صدق توصیف می‌کند: «رجال صدقوا ما عاهدوا الله علیه»^{۴۰}

در اهمیت صدق و پیوند آن با ایمان، همین بس که امام صادق علیه السلام فرمودند: «به طول رکوع و سجود فرد ننگرید؛ چراکه این کار از روی عادت است و ترک آن موجب ناراحتی فرد می‌شود؛ بلکه به راست‌گویی و امانت‌داری فرد بنگرید»^{۴۱} امیرالمؤمنین علیه السلام نیز می‌فرمایند: «از دروغ بر کنار باشید که با ایمان فاصله دارد. راست‌گو، در راه نجات و بزرگواری است؛ اما دروغ‌گو بر لب پرتگاه هلاکت و خواری است»^{۴۲} تواضع نیز از فضایل مهم مربوط به قوه غضبیه است و عبارت از این است که فرد خود را از دیگران برتر نداند.^{۴۳} در بیان اهمیت تواضع، همین بس که رسول اکرم صلی الله علیه و آله در قرآن بدان امر شده است: «واخفض جناح لمن اتبعك من المؤمنین»^{۴۴} «و بال و پر خود را برای مؤمنانی که از تو پیروی می‌کنند، بگستران»

پژوهش حاضر به شناخت رابطه مدل شخصیت هگزاکو با دین‌داری می‌پردازد. چون عامل صداقت-فروتنی به تازگی معرفی شده است و نیز صداقت و فروتنی از فضایل مورد توجه دین و اخلاق‌اند، نوشتار حاضر بر روی این عامل متمرکز می‌شود. همچنین، جست‌وجوی ما نشان داد که رابطه این مدل از شخصیت با بهزیستی فاعلی، مطالعه نشده است. بهزیستی از مهم‌ترین مفهوم‌های مورد توجه مردم و متخصصان سلامت است. از این‌رو، پژوهش حاضر به تعیین رابطه مدل شخصیت هگزاکو با بهزیستی فاعلی (شامل شادی و رضایت از زندگی) نیز خواهد پرداخت. با توجه به آنچه گذشت، پژوهش حاضر درصدد اثبات این فرضیه است که صداقت-فروتنی با گرایش دینی رابطه مثبت دارد. در خصوص رابطه بهزیستی فاعلی با صداقت-فروتنی، مبنای نظری یا داده تجربی در دست نیست. از این‌رو، وجود رابطه بین آنها، پرسش پژوهشی ما خواهد بود. چنانچه اشاره شد، ساختار شش‌عاملی هگزاکو، در زبان‌های مختلف،^{۴۵} از جمله فارسی تأیید شده است. در این میان، یک پژوهش در ایران این ساختار را با پرسش مواجه کرده است.^{۴۶} از این‌رو، ابتدا به ساختار پرسش‌نامه می‌پردازیم.

روش

این پژوهش از نوع مطالعه همبستگی است. برای تحلیل داده‌ها، از شاخص‌ها و روش‌های آماری همچون میانگین، همبستگی پیرسون، و تحلیل عامل اکتشافی استفاده شد. نمونه پژوهش، متشکل از ۴۵۰ دانشجوی دانشگاه تهران است که در بازه زمانی سال ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ با روش نمونه‌گیری در دسترس، به شرکت در پژوهش دعوت شدند. ۲۴۴ نفر از شرکت‌کنندگان، زن، و ۲۰۶ نفر از آنها مرد بودند. میانگین سنی شرکت‌کنندگان ۲۱/۶۲ سال با دامنه ۱۸ تا ۳۹ و انحراف استاندارد ۳/۳۱ بود. ابزارهای مورد استفاده عبارت بودند از:

پرسش‌نامه شخصیت هگزاکو:^{۴۷} برای سنجش عامل‌های شش‌گانه هگزاکو، از نسخه شصت‌گویه‌ای

پرسش نامه خودگزارشی هگزاکو استفاده شد. سازندگان مقیاس، پایایی درونی شش عامل صداقت - فروتنی (شامل چهار رگه صداقت،^{۶۸} انصاف،^{۶۹} پرهیز از حرص،^{۷۰} و فروتنی^{۶۱})، تهییج‌پذیری (شامل چهار رگه احساساتی بودن،^{۷۲} ترسویی،^{۷۳} وابستگی،^{۷۴} و اضطراب^{۷۵})، برون‌گرایی (شامل چهار رگه عزت نفس اجتماعی،^{۶۱} جسارت اجتماعی،^{۷۷} مردم‌آمیزی،^{۷۸} و سرزندگی^{۷۹})، توافق (شامل چهار رگه: گذشت،^{۶۱} گذشت،^{۶۰} ملاحظت،^{۶۱} انعطاف‌پذیری،^{۶۲} و بردباری^{۶۳})، وظیفه‌شناسی (شامل چهار رگه سازمان‌یافتگی،^{۶۴} پشتکار،^{۶۵} کمال‌گرایی،^{۶۶} و احتیاط^{۶۷})، و گشودگی به تجربه (شامل چهار رگه تقدیر از زیبایی،^{۶۸} جست‌وجوگری،^{۶۹} خلاقیت،^{۷۰} و غیر عرفی بودن^{۷۱}) را در نمونه‌ای از دانشجویان، به ترتیب برابر با ۰/۷۹، ۰/۷۸، ۰/۸۰، ۰/۷۷، ۰/۷۸، و ۰/۷۷ گزارش کردند. آنها آلفای کرونباخ این عامل‌ها را در نمونه‌ای از جمعیت عمومی، بین ۰/۷۳ و ۰/۸۰ گزارش کردند.^{۷۲} همبستگی نمره‌های خودگزارشی و نمره‌های مشاهده‌گر، از ۰/۴۷ تا ۰/۶۰، و همبستگی پرسش‌نامه پنج‌عاملی نئو با پنج عامل متناظر آن در نسخه شصت گویه‌ای هگزاکو، از ۰/۵۳ تا ۰/۸۰ بود. در ایران، پلاهنگ و همکارانش ساختار شش‌عاملی هگزاکو را در نسخه ۱۹۲ گویه‌ای آن تأیید کردند. آنها آلفای کرونباخ نسخه فارسی عامل‌های هگزاکو را از ۰/۸۵ تا ۰/۹۳، و همبستگی آنها با پنج عامل پرسش‌نامه نئو را از ۰/۴۲ تا ۰/۷۹ گزارش کردند.^{۷۳} شرکت‌کنندگان به گویه‌های این پرسش‌نامه در یک مقیاس پنج‌درجه‌ای از ۱ (عمدتاً نادرست) تا ۵ (عمدتاً درست) پاسخ دادند.

مقیاس خودارزیابی معنویت:^{۷۴} این مقیاس شش گویه‌ای، جهت‌گیری درونی به معنویت و دین را می‌سنجد.^{۷۵} نمونه‌ای از گویه‌ها از این قرار است: بسیار تلاش می‌کنم تا زندگی‌ام طبق باورهای دینی‌ام باشد (گویه ۲)؛ و از مطالعه درباره معنویت یا دین لذت می‌برم (گویه ۴). این مقیاس، در پژوهش‌های بالینی و غیربالینی به منزله ابزاری معتبر به کار رفته است. پایایی درونی مقیاس با روش آلفای کرونباخ، از ۰/۸۲ تا ۰/۹۱ گزارش شده است.^{۷۶} آلفای کرونباخ نسخه فارسی مقیاس، برابر با ۰/۸۲ بوده است.^{۷۷} شرکت‌کنندگان به یک مقیاس پنج‌درجه‌ای پاسخ دادند.

علاقه به دین:^{۷۸} شرکت‌کنندگان، میزان علاقه‌مندی خود را به دین، با پاسخ به یک گویه مشخص کردند: «چه اندازه به دین علاقه دارید؟». شرکت‌کنندگان در یک مقیاس ده‌درجه‌ای، از صفر (اصلاً علاقه ندارم) تا ۹ (بسیار علاقه‌مندم) پاسخ می‌دهند. گرچه این تک‌گویه، تعهد به دین را به‌صورتی کم‌رنگ می‌سنجد، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که این مقیاس، شاخص مناسبی از انگیزش دینی است و با متغیرهای دینی، همبستگی قوی دارد. همبستگی این گویه با تعهد سازگارانه به دین، در ایران و ایالات

متحد به یک اندازه قوی بوده است.^{۷۹} همبستگی این مقیاس با مقیاس نگرش مسلمانان به دین، برابر با ۰/۶۰ گزارش شده است.^{۸۰}

مقیاس‌های تک‌گویه‌ای جهت‌گیری دینی:^{۸۱} از مقیاس‌های تک‌گویه‌ای، برای سنجش جهت‌گیری دینی استفاده شد. این گویه‌ها سه نوع انگیزش در روی آوردن به دین را می‌سنجد: درونی (تمامی دیدن من به زندگی بر پایه دینم است)؛ برونی فردی (آنچه دین بیش از هر چیزی به من می‌دهد، آسایش در هنگام سختی و غمگینی است)؛ و برونی اجتماعی (بیشتر به این دلیل به مسجد یا محافل مذهبی می‌روم که در آنجا از دیدن آدم‌هایی که آنها را می‌شناسم، لذت می‌برم). این مقیاس‌های کوتاه، به مثابه ابزاری معتبر برای سنجش انگیزش دینی در گروه‌های مختلف دینی، شامل مسلمانان،^{۸۲} مسیحیان و بودائیان^{۸۳} استفاده شده است و با مقیاس‌های بلندتر جهت‌گیری دینی، رابطه قوی داشته است.

مقیاس شادی فاعلی:^{۸۴} این مقیاس، چهار گویه دارد: دو گویه نخست آن از پاسخ‌دهنده می‌خواهند که میزان شادی خود را به‌صورت مستقل و در مقایسه با همگان خود مشخص کند؛ گویه‌های سه و چهار نیز افراد شاد و غمگین را توصیف می‌کنند و از پاسخ‌دهنده می‌پرسند این اوصاف چقدر درباره او درست‌اند. پایایی درونی مقیاس با روش آلفای کرونباخ، از ۰/۷۹ تا ۰/۹۴ گزارش شده است.^{۸۵} این مقیاس با مقیاس‌های عینی^{۸۶} شادی، مانند گزارش هم‌سالان، همبسته است و همبستگی اندکی با جامعه‌پسندی دارد.^{۸۷} نسخه فارسی مقیاس، در نمونه‌های دانشجویی و غیردانشجویی اجرا و اعتباریابی شده است. ضریب آلفای کرونباخ نسخه فارسی، برابر با ۰/۷۶، و همبستگی آن با مقیاس رضایت از زندگی، از ۰/۴۳ تا ۰/۴۷ گزارش شده است.^{۸۸} شرکت‌کنندگان، به مقیاسی ده‌درجه‌ای پاسخ می‌دهند.

رضایت از زندگی عمومی: برای سنجش رضایت از زندگی، از یک گویه استفاده شد. این گویه، از شرکت‌کنندگان می‌خواهد که میزان رضایتشان را از زندگی مشخص کنند (به‌طورکلی چه اندازه از زندگی تان راضی هستید؟). این مقیاس تک‌گویه‌ای، به‌اندازه مقیاس‌های چندگویه‌ای روا و پایاست؛^{۸۹} در گذر زمان تقریباً پایدار است و به تغییرات زندگی حساس می‌باشد.^{۹۰} همبستگی این مقیاس با مقیاس‌های شش‌گانه بهزیستی روان‌شناختی ریف، بین ۰/۲۲ و ۰/۶۴ گزارش شده است.^{۹۱} پایایی بازآزمایی این مقیاس، به فاصله یک ماه، برابر با ۰/۴۹ به دست آمده است.^{۹۲} شرکت‌کنندگان به مقیاسی ده‌درجه‌ای از صفر (بسیار ناراضی) تا ۹ (بسیار راضی) به این گویه پاسخ دادند.

یافته‌ها

محاسبه تحلیل مؤلفه‌های اصلی نشان داد اندازه «مقیاس کفایت نمونه‌گیری کایزر - مایر - اولکین»^{۹۳}

(KMO) برابر با ۰/۷۴۶، و مشخصه آزمون کرویت بارتلت،^{۹۴} برابر با ۱۸۵/۹۵، و از لحاظ آماری معنادار است (p=۰/۰۰۰۱) که نشان می‌دهد ماتریس همبستگی متغیرها، ماتریس واحدی نیست و بنابراین می‌توان بر پایه این داده‌ها، به استخراج عامل‌ها اطمینان کرد. نتایج تحلیل مؤلفه‌های اصلی ۲۴ رگه شخصیت هگزاکو (با روش چرخش متعامد)، مبین آن بود که ارزش‌های ویژه شش، عامل، بزرگ‌تر از یک است. این شش عامل که با نسخه اصلی مقیاس کاملاً مطابقت دارند، ۵۲/۰۷ درصد کل واریانس رگه‌های شخصیت را تبیین کردند. میزان بار عاملی رگه‌های شخصیت در شش عامل هگزاکو، در جدول ۱ دیده می‌شود. عامل‌های جدول عبارت‌اند از: ۱. برون‌گرایی؛ ۲. وظیفه‌شناسی؛ ۳. تهییج‌پذیری؛ ۴. توافق؛ ۵. تجربه‌پذیری (گشودگی به تجربه)؛ ۶. صداقت - فروتنی. همچون مقیاس انگلیسی، همه بارهای عاملی اصلی، بالاتر از ۰/۳۰ هستند.

جدول ۱: بارهای عاملی ۲۴ رگه پرسش‌نامه شخصیت هگزاکو

رگه‌های شخصیت	عامل‌ها					
	عامل ۱	عامل ۲	عامل ۳	عامل ۴	عامل ۵	عامل ۶
مردم‌آمیزی	۰/۷۰					
سرزندگی	۰/۶۶					
جسارت اجتماعی	۰/۶۰					
عزت نفس اجتماعی	۰/۴۹					
سازمان‌یافتگی		۰/۷۰				
احتیاط		۰/۶۹				
پشتکار		۰/۵۸				
کمال‌گرایی		۰/۴۷				
وابستگی			۰/۷۰			
ترسویی			۰/۶۵			
احساساتی بودن			۰/۶۱			
اضطراب			۰/۵۸			
انعطاف‌پذیری			۰/۷۴			
بردباری			۰/۷۱			
ملاطفت			۰/۴۹			
گذشت			۰/۳۸			
جست‌وجوگری				۰/۷۱		
تقدیر از زیبایی				۰/۶۸		
خلافت				۰/۶۰		
غیر عرفی بودن				۰/۵۱		
انصاف		۰/۸۳				
پرهیز از حرص		۰/۶۴				
صداقت		۰/۶۴				
فروتنی		۰/۴۸				

همانند نسخه اصلی، همبستگی گویه‌ها با یکدیگر، و همبستگی عامل‌ها با یکدیگر کم است، که نشان‌دهنده استقلال عامل‌ها از یکدیگر و اعتبار پرسش‌نامه است. پایایی درونی این شش عامل با روش آلفای کرونباخ، بین ۰/۶۰ و ۰/۷۵ به دست آمد. مقایسه دو جنس در این شش عامل نشان داد که زنان در تهییج‌پذیری و برون‌گرایی، نمره‌های بالاتری گزارش کردند. بنابراین، نسخه فارسی و شصت گویه‌ای پرسش‌نامه شخصیت هگزاکو معتبر است و می‌توان از آن برای بررسی پرسش‌های پژوهش استفاده کرد.

رابطه عامل‌های شخصیت با متغیرهای پژوهش، در جدول ۲ آمده است. چنانچه دیده می‌شود، عامل‌های صداقت - فروتنی و توافق، قوی‌ترین همبسته‌های دین‌داری‌اند. همچون مدل پنج‌عاملی، برون‌گرایی از قوی‌ترین همبسته‌های بهزیستی فاعلی است. با این حال، عامل‌های صداقت - فروتنی و توافق نیز با هر دو بعد بهزیستی فاعلی (یعنی شادی و رضایت از زندگی)، رابطه مثبت دارند.

جدول ۲: رابطه شش عامل شخصیت هگزاکو با متغیرهای پژوهش

	تجربه‌پذیری	وظیفه‌شناسی	توافق	برون‌گرایی	تهییج‌پذیری	صداقت - فروتنی	
معنویت	۰/۰۴-	**۰/۲۰	**۰/۳۳	*۰/۱۹	۰/۰۳	**۰/۳۰	
علاقه به دین	۰/۰۳-	۰/۱۰	**۰/۲۱	۰/۰۸	۰/۰۳	**۰/۳۵	
دین‌داری درونی	*-۰/۱۲	۰/۰۶	**۰/۲۵	-۰/۰۱	-۰/۰۲	**۰/۳۳	
دین‌داری برونی / فردی	۰/۰۳	۰/۰۱	*۰/۱۲	۰/۰۸	*۰/۱۳	**۰/۱۶	
دین‌داری بیرونی اجتماعی	۰/۰۹	*-۰/۱۲	۰/۰۱	*-۰/۱۳	۰/۰۱	-۰/۰۶	
رضایت از زندگی	۰/۰۲	**۰/۲۵	**۰/۲۶	**۰/۴۳	*-۰/۱۴	**۰/۲۰	
شادی	-۰/۰۱	۰/۰۱	**۰/۲۶	**۰/۵۴	**۰/۲۸	*۰/۱۲	

**p<۰/۰۱

*p<۰/۰۵

چنانچه پیش‌تر گفته شد، مقاله حاضر بر عامل صداقت - فروتنی تمرکز دارد. جدول ۳ رابطه صداقت و فروتنی را جداگانه با متغیرهای پژوهش نشان می‌دهد. خرده‌عامل صداقت، از جمع دو رگه انصاف و صداقت، و خرده‌عامل فروتنی، از جمع دو رگه پرهیز از حرص و فروتنی به دست آمد. چنانچه دیده می‌شود، پیوند صداقت با همه متغیرهای دینی، قوی‌تر از رابطه فروتنی با آنهاست. همچنین رابطه صداقت با بهزیستی فاعلی، مثبت است. گرچه فروتنی نیز با بهزیستی فاعلی رابطه مثبت دارد، این رابطه معنادار نیست.

جدول ۳: رابطه صداقت و فروتنی با متغیرهای پژوهش

فروتنی	صداقت	
*۰/۱۹	**۰/۳۱	معنویت
**۰/۲۰	**۰/۳۱	علاقه به دین
**۰/۲۴	**۰/۲۶	دین‌داری درونی
۰/۰۶	**۰/۱۶	دین‌داری برونی فردی
-۰/۰۱	-۰/۰۹	دین‌داری برونی اجتماعی
۰/۰۵	**۰/۲۳	رضایت از زندگی
۰/۰۷	*۰/۱۱	شادی

**p<۰/۰۱ *p<۰/۰۵

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش که با هدف شناخت جایگاه صداقت و فروتنی در شخصیت و دین انجام شد، نشان داد که عامل صداقت - فروتنی، عاملی مستقل در کنار عامل‌های شخصیت است. یافته‌های ما ساختار شش عاملی پرسش‌نامه شخصیت هگزاکو را در نسخه فارسی و شصت گویه‌ای این پرسش‌نامه تأیید کرد. پژوهش حاضر دستاوردهای مهمی برای چندین شاخه از روان‌شناسی داشت. نخستین دستاورد آن، مربوط به روان‌شناسی شخصیت است. این پژوهش ضمن معرفی و تأیید ساختار شش‌عاملی شخصیت، رابطه شخصیت را با دین و بهزیستی فاعلی در ایران نشان داد.

این پژوهش در گسترش ادبیات روان‌شناسی دین نیز سهم است. یافته‌های پژوهش نشان داد که عامل صداقت- فروتنی، از مهم‌ترین هم‌بسته‌های دین‌داری است. این یافته با توجه به توصیه دین بر صداقت و فروتنی، و اهمیتی که این دو فضیلت، به ویژه صداقت، برای افراد متدین دارند، قابل پیش‌بینی بود. بنابراین، فرضیه پژوهش در این باره تأیید شد. صداقت- فروتنی با انواع سازگارتی از تعهد به دین، مانند جهت‌گیری دینی درونی، رابطه‌ای قوی‌تر داشت. جهت‌گیری دینی، به نوع انگیزش افراد در گرایش به دین اشاره دارد. ویلیام جیمز دو نوع تجربه دینی را تشریح کرد که پایه مفهوم‌سازی‌های مدرن‌تر از جهت‌گیری دینی شد. آلپورت، این دو نوع رفتار دینی را جهت‌گیری‌های دینی درونی و بیرونی نامید. فردی که دین را هدف و مؤلفه اصلی هویت خود می‌بیند، دارای جهت‌گیری درونی است؛ اما فردی که دین را ابزاری برای اهداف دیگر می‌بیند، دارای جهت‌گیری بیرونی است. طبق الگوی آلپورت، جنبه درونی باید پیش‌بینی کند که افراد مذهبی، مطابق باورها و ارزش‌های دینی‌شان عمل خواهند کرد یا نه.^{۹۵} رابطه قوی‌تر دین‌داری درونی با صداقت و فروتنی - که

مورد توصیه دین هستند - تأییدی بر مدل آلپورت قلمداد می‌شود. چنانچه دیده شد، عامل صداقت- فروتنی با مقیاس تک‌گویه‌ای دین‌داری درونی، علاقه به دین، و مقیاس خودارزیابی معنویت، رابطه‌ای قوی‌تر داشت. مقیاس خودارزیابی معنویت نیز مقیاسی است برای سنجش گرایش درونی به دین و معنویت. رابطه صداقت- فروتنی با دین‌داری برونی فردی، ضعیف، و با دین‌داری برونی اجتماعی، معنادار نبود. بنابراین یافته‌های ما الگو و نظریه آلپورت را تأیید می‌کند.

سهم دیگر این پژوهش، شناخت رابطه صداقت- فروتنی و دیگر عامل‌های هگزاکو در رابطه با بهزیستی فاعلی بود. بهزیستی قرن‌هاست که ذهن اندیشمندان را به خود مشغول کرده و اخیراً کانون توجه روان‌شناسی مثبت قرار گرفته است. بهزیستی فاعلی دارای مؤلفه‌های عاطفی (تعادل عاطفه مثبت و منفی) و شناختی (ارزیابی فرد درباره رضایت از زندگی) است.^{۹۶} آگاهی از متغیرهای مرتبط با بهزیستی، برای مردم و متخصصان سلامت روانی مهم است. مردم همه فرهنگ‌ها، بهزیستی فاعلی را مهم‌ترین عنصر زندگی‌شان گزارش می‌کنند و از همین روست که روان‌شناسان می‌کوشند تا عامل‌های پرورش سطوح بالاتر بهزیستی را شناسایی کنند.^{۹۷} در پژوهش حاضر، برون‌گرایی، قوی‌ترین عامل شخصیتی مرتبط با بهزیستی فاعلی بود. این یافته، مطابق با مفهوم برون‌گرایی هگزاکو است و نشان می‌دهد برون‌گرایی در مدل هگزاکو، همچون مدل پنج‌عاملی،^{۹۸} یکی از مهم‌ترین هم‌بسته‌های مرتبط با بهزیستی فاعلی است. پژوهش‌های پیشین نشان داده‌اند که دانشجویان دختر ایرانی، سطح رضایت از زندگی بالاتری از پسران گزارش می‌کنند.^{۹۹} با توجه به اینکه رضایت از زندگی، سازه‌ای بنیادین برای عامل برون‌گرایی هگزاکو است، بالاتر بودن نمره زنان در برون‌گرایی در پژوهش حاضر، نشان‌دهنده اعتبار سازه این پرسش‌نامه است. اعتبار سازه در اینجا، بیانگر این است که یک مقیاس بتواند تفاوت گروه‌هایی را که از نظر متغیر مورد بررسی، بین آنها تفاوت وجود دارد، نشان دهد و این گروه‌ها را از هم متمایز سازد.

یافته‌های پژوهش نشان داد عامل صداقت- فروتنی نیز با بهزیستی فاعلی رابطه مثبت دارد که فی‌الجمله نشان‌دهنده انطباقی بودن این دو فضیلت اخلاقی است. پس از تفکیک این عامل به دو خرده‌عامل، دیده شد که رابطه صداقت با شادی و رضایت از زندگی، مثبت است؛ اما رابطه فروتنی با آن دو معنادار نیست. بنابراین، از میان این دو فضیلت، احتمالاً نقش صداقت در داشتن یک زندگی خوب (که مفهوم زیربنایی بهزیستی فاعلی است)،^{۱۰۰} مهم‌تر از فروتنی است. داده تجربی چندانی برای حمایت از این اندیشه وجود ندارد؛ اما روان‌شناس شهیر معاصر، هوارد گاردنر،^{۱۰۱} معتقد است که

پی‌نوشت‌ها

1. R. R. McCrae, "The Five-Factor model of personality traits: consensus and controversy. In P. J. Corr & G. Matthews (Eds.), *The Cambridge Handbook of Personality Psychology*, p: 148-161.
2. Introversion.
3. Extraversion.
4. Neuroticism.
5. Psychoticism.
6. C. Stough et al., "Psychophysiological correlates of the NEO PI-R Openness, Agreeableness and Conscientiousness: preliminary results", *International Journal of Psychophysiology*, v 41, p 87-91.
7. V. L. Pace, & M. T. Brannick, "How similar are personality scales of the "same" construct? A meta-analytic investigation", *Personality and Individual Differences*, v 49, p 669-676.
8. Trait.
9. Conscientiousness.
10. Agreeableness.
11. Openness to experience.
12. R. L. Piedmont, "Does spirituality represent the sixth factor of personality? Spiritual transcendence and the Five-Factor model", *Journal of Personality*, v 67(6), p 985-1013.
13. A. M. Wood et al., "Conceptualizing gratitude and appreciation as a unitary personality trait", *Personality and Individual Differences*, v 44, p 621-632.
14. M. C. Ashton & K. Lee, "Honesty-Humility, the Big Five, and the Five-Factor model", *Journal of Personality*, v 73(5), p 1321-1353.
15. HEXACO
16. Honesty-Humility
17. Emotional Stability
18. Emotionality
19. M. C. Ashton & K. Lee, "Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure", *Personality and Social Psychology Review*, v 11(2), p 150-166.
20. M. C. Ashton & K. Lee, "The prediction of honesty-humility-related criteria by the HEXACO and five-factor models of personality", *Journal of Research in Personality*, v 42, p 1216-1228.
21. K. Lee et al., "Predicting workplace delinquency and integrity with the HEXACO and Five-Factor models of personality structure", *Human Performance*, v 18(2), p 179-197.
22. A. Chirumbolo & L. Leone, "Personality and politics: The role of the HEXACO model of personality in predicting ideology and voting", *Personality and Individual Differences*, v 49, p 43-48.
23. M. C. Ashton et al., "Status-driven risk taking and the major dimensions of personality", *Journal of Research in Personality*, v 44, p 734-737.
24. J. S. Bourdage et al., "Big Five and HEXACO model personality correlates of sexuality", *Personality and Individual Differences*, v 43, p 1506-1516.
25. M. C. Ashton et al., "Phobic tendency within the Five-Factor and HEXACO models of personality structure", *Journal of Research in Personality*, v 42, p 734-746.
26. R. E. De Vries et al., "More than the Big Five: Egoism and the HEXACO model of personality", *European Journal of Personality*, v 23, p 635-654.
27. Machiavellianism.
28. K. Lee & M. C. Ashton, "Psychopathy, machiavellianism, and narcissism in the Five-Factor model and the HEXACO model of personality structure", *Personality and Individual Differences*, v 38, p 1571-1582.
29. K. Lee et al., "Personality traits beyond the Big Five: Are they within the HEXACO space?", *Journal of Personality*, v 73(5), p 1437-1463.
30. Subjective Well-Being.
31. J. M. Henningsgaard & R. C. Arnu, "Relationships between religiosity, spirituality, and personality: A multivariate analysis", *Personality and Individual Differences*, v 45, p 703-708.
32. V. Saroglou, "Religion and the five factors of personality: A meta-analytic review", *Personality and Individual Differences*, v 32, p 15-25.
33. R. A. Emmons et al., "Personality and the capacity for religious and spiritual experience". In O. P. John et al., (Eds.), *Handbook of Personality Theory and Research*, p 634-653.

فروتنی لزوماً در همه جا یک صفت سازگارانه نیست. نکته‌ای که باید در اینجا بدان توجه کرد این است که فروتنی مفهومی بسیط نیست و پرسش‌نامه هگزاکو تنها بخشی از مفهوم گسترده فروتنی را پوشش داده است.^{۱۰۲} احتمالاً این واقعیت در خصوص ویژگی‌های شخصیتی دیگر نیز صادق است. از این روست که گاهی پرسش‌نامه‌های مشابه (نه یک‌سان)، نتایج متفاوت به دست می‌دهند. به هر روی، آنچه از داده‌های این پژوهش می‌توان استفاده کرد این است که در پرسش‌نامه شخصیت هگزاکو، صداقت، در مقایسه با فروتنی، رابطه‌ای قوی‌تر با متغیرهای دینی و بهزیستی فاعلی دارد.

بیشتر پژوهش‌های پیشین، در خصوص رابطه دین با بهزیستی و سلامت، از وجود رابطه‌ای مثبت (و ضعیف) خبر داده‌اند؛^{۱۰۳} برخی پژوهش‌ها نیز رابطه‌ای میان دین و بهزیستی نیافته‌اند^{۱۰۴} و تعداد کمتری، رابطه آن دو را منفی گزارش کرده‌اند.^{۱۰۵} یک توجیه برای این تفاوت در یافته‌ها این است که از یک سو، دین‌داری با همه متغیرهای بهزیستی و سلامت روانی رابطه‌ای یک‌سان ندارد؛ از سوی دیگر، همه جنبه‌های دین و دین‌داری، رابطه‌ای یک‌سان با یک جنبه از بهزیستی و سلامت روانی ندارند؛^{۱۰۶} یعنی جنبه خاصی از دین‌داری برای جنبه خاصی از سلامت روانی مهم است. همین جنبه برای بُعد دیگری از سلامت روان، فاقد اهمیت است و شاید تأثیر منفی نیز داشته باشد. عین همین مطلب را می‌توان در اینجا درباره صداقت و فروتنی بیان کرد. همان‌گونه که در مقدمه اشاره شد، صداقت در نظر اخلاقیون، به تعادل در هر سه قوه عاقله، غضبیه و شهویه مرتبط است. حال آنکه فروتنی، تنها به تعادل در یکی از این قوا مربوط است. از این رو، احتمالاً صداقت نه‌تنها در بهزیستی فاعلی، بلکه در دیگر متغیرهای سلامت روانی نیز نقشی مهم‌تر از فروتنی خواهد داشت. پژوهش‌های بیشتری در این زمینه لازم است تا سهم هریک از این دو، و نقش دیگر فضایل اخلاقی را در بهزیستی و سلامت روانی روشن سازد.

محدودیت عمده پژوهش حاضر، مربوط به نمونه است. نمونه حاضر، از دانشجویان یک دانشگاه و با روش نمونه‌گیری غیرتصادفی فراهم آمد. محدودیت دیگر، مربوط به استفاده از مقیاس‌های خودگزارشی است. پژوهش‌های آینده می‌توانند ضمن مطالعه جمعیت‌های دیگر و استفاده از مقیاس‌های دگرگزارشی دهی، به تعیین رابطه شخصیت و دین‌داری با دیگر متغیرهای سلامت روانی بپردازند. مطالعه فضایل اخلاقی دیگر نیز روی آوردی ارزشمند خواهد بود.

75. M. Galanter, "Spirituality and recovery in 12-step programs: An empirical model", *Journal of Substance Abuse Treatment*, v 32(3), p: 265-272.
76. M. Galanter, et al., "Assessment of spirituality and its relevance to addiction treatment", *Journal of Substance Abuse Treatment*, v 33, p: 257-264.
77. ناصر آقابابایی و دیگران، «معنویت و احساس شخصی روان‌درستی در دانشجویان و طلاب»، *مجله علوم روان‌شناختی*، ش ۳۱، ص ۳۶۰-۳۷۲.
78. Interest in Religion.
79. N. Ghorbani et. al., "Social science as dialogue: Narcissism, individualist and collectivist values, and religious interest in Iran and the United States", *Current Psychology*, v 23(2), p: 111-123.
80. N. Ghorbani et. al., "Muslim attitudes towards religion scale: Factors, validity and complexity of relationships with mental health in Iran", *Mental Health, Religion & Culture*, v 3(2), p: 125-132.
81. single item measures of religious orientation.
82. Z. Haneef Khan et al., "Pakistani religious coping and the experience and behaviour of Ramadan", *Mental Health, Religion & Culture*, v 15(4), p: 435-446.
83. Z. Chen et al., "Mysticism in Chinese Christians and non-Christians: Measurement invariance of the Mysticism Scale and implications for the mean differences", *International Journal for the Psychology of Religion*, v 22(2), p: 155-168.
84. Subjective Happiness Scale.
85. M. D. Holder et al., "Spirituality, religiousness, and happiness in children aged 8-12 years", *Journal of Happiness Studies*, v 11, p: 131-150.
86. Objective.
87. J. J. Froh, "Happiness", In S. J. Lopez (Ed), *The encyclopedia of positive psychology*, p: 455-461.
- ۸۸ ناصر آقابابایی و دیگران، همان، ص ۳۶۶.
89. W. R. Swinyard et al., "Happiness materialism, and religious experience in the US and Singapore", *Journal of Happiness Studies*, v 2, p: 13-32.
90. S. Ye, "Validation of the Temporal Satisfaction with Life Scale in a sample of Chinese university students", *Social Indicators Research*, v 80, p: 617-628.
91. C. D. Ryff & C. L. M. Keyes, "The structure of psychological well-being revisited", *Journal of Personality and Social Psychology*, v 69(4), p: 719-727.
92. W. Pavot & E. Diener, "The affective and cognitive context of self-reported measures of subjective well-being", *Social Indicators Research*, v. 28, p: 1-20.
93. Kaiser Meyer Olkin measure of sampling adequacy.
94. Bartlett's test of sphericity.
95. J. M. Henningsgaard & R. C. Arnau, Ibid.
96. E. Diener, "Assessing subjective well-being: Progress and opportunities", In E. Diener (Ed), *Assessing Well-Being: The Collected Works of Ed Diener*, p: 25-65.
97. R. E. Lucas & M. B. Donnellan, "How stable is happiness? Using the STARTS model to estimate the stability of life satisfaction", *Journal of Research in Personality*, v 41, p: 1091-1092.
98. M. Joshanloo & S. Afshari, "Big Five personality traits and self-esteem as predictors of life satisfaction in Iranian Muslim university students", *Journal of Happiness Studies*, v 12, p: 105-113.
99. M. Joshanloo & S. Afshari, Ibid.
100. E. Diener, "Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index", *American Psychologist*, v 55(1), p: 34-43.
101. H. Gardner, "A case against spiritual intelligence", *The International Journal for The Psychology of Religion*, v 10(1), p: 32.
102. D. E. Davis et al., "Relational humility: Conceptualizing and measuring humility as a personality judgment", *Journal of Personality Assessment*, v 93(3), p: 225-234.
103. H. G. Koenig, *Faith and Mental Health Religious Resources for Healing*, p: 50.
104. L. J. Francis et al., "The relationship between religion and happiness among German students" *Pastoral Psychology*, v 51(4), p: 191.
105. H. Philip et al., "Religion and subjective well-being among the elderly in China", *The Journal of Socio-Economics*, v 38, p: 310-319.
106. H. G. Koenig, Ibid.

۳۴ مسعود آذربایجانی، تهیه و ساخت آزمون جهت‌گیری مذهبی با تکیه بر اسلام، ص ۱۱۲، ۱۱۴ و ۱۷۰.

۳۵ محمد مهدی نراقی، *جامع السعادات*، ج ۱، ص ۳۲۰ و ۳۲۱.

۳۶ همان، ص ۳۳۳.

۳۷ انعام: ۱۴۶؛ یوسف: ۸۲.

۳۸ مانده: ۱۱۹.

۳۹ احزاب: ۳۵؛ آل عمران: ۱۷.

۴۰ احزاب: ۲۳.

۴۱ عباس قمی، *سفینه البحار* ج ۵، ص ۶۵.

۴۲ - سید رضی، *نهج البلاغه*، ترجمه محمد دشتی، خطبه ۸۷، ص ۱۱۱.

۴۳ محمد مهدی نراقی، همان، ص ۱۰۳.

۴۴ شعراء: ۲۱۵.

45. K. Lee & M. C. Ashton, "The HEXACO personality factors in the indigenous personality lexicons of English and 11 other languages", *Journal of Personality*, v 76(5), p 1001-1053.

46. H. Bashiri, et al., "A study of the psychometric properties and the standardization of HEXACO Personality Inventory", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, v 30, p 1173-1176.

47. HEXACO Personality Inventory.

48. Sincerity.

49. Fairness.

50. Greed avoidance.

51. Modesty.

52. Sentimentality.

53. Fearfulness.

54. Dependence.

55. Anxiety.

56. Social self-esteem.

57. Social boldness.

58. Sociability.

59. Liveliness.

60. Forgiveness.

61. Gentleness.

62. Flexibility.

63. Patience.

64. Organization.

65. Diligence.

66. Perfectionism.

67. Prudence.

68. Aesthetic appreciation.

69. Inquisitiveness.

70. Creativity.

71. Unconventionality.

72. M. C. Ashton & K. Lee, "The HEXACO-60: A short measure of the major dimensions of personality", *Journal of Personality Assessment*, v 91(4), p: 340-345.

۷۳ حسن پالاهانگ و دیگران، «هنجاریابی پرسشنامه ۶ عاملی شخصیت HEXACO-PI-R در دانشجویان ایرانی»، *مجله روان‌شناسی*

دانشگاه تبریز، ش ۱۶، ص ۴۸-۶۶.

74. Spirituality Self-Rating Scale (SSRS).

- Treatment*, v 33, 2007, p: 257- 264.
- Gardner, H., "A case against spiritual intelligence", *The International Journal for The Psychology of Religion*, v 10(1), 2000, p: 27- 34.
- Ghorbani, N., et al., "Muslim Attitudes towards Religion Scale: Factors, validity and complexity of relationships with mental health in Iran" *Mental Health, Religion & Culture*, v 3(2), 2000, p: 125- 132.
- Ghorbani, N., et al., "Social science as dialogue: Narcissism, individualist and collectivist values, and religious interest in Iran and the United States", *Current Psychology*, v 23(2), 2004, p: 111- 123.
- Haneef Khan, Z., et al., "Pakistani religious coping and the experience and behaviour of Ramadan", *Mental Health, Religion & Culture*, v 15(4), 2012, p: 435- 446.
- Henningsgaard, J. M. & Arnau, R. C. "Relationships between religiosity, spirituality, and personality: A multivariate analysis", *Personality and Individual Differences*, v 45, 2008, p: 703- 708.
- Holder, M. D., et al., "Spirituality, religiousness, and happiness in children aged 8–12 years", *Journal of Happiness Studies*, v 11, 2010, p: 131- 150
- Joshanloo, M. & Afshari, S., "Big Five personality traits and self-esteem as predictors of life satisfaction in Iranian Muslim university students" *Journal of Happiness Studies*, v 12, 2011, p: 105- 113.
- Koenig, H. G., *Faith and Mental Health Religious Resources for Healing*, 2005, USA: Templeton Foundation Press.
- Lee, K. & Ashton, M. C., "The HEXACO personality factors in the indigenous personality lexicons of English and 11 other languages", *Journal of Personality*, v 76(5), October 2008, p: 1001- 1053.
- Lee, K., & Ashton, M. C., "Psychopathy, machiavellianism, and narcissism in the Five-Factor model and the HEXACO model of personality structure", *Personality and Individual Differences*, v 38, 2005, p: 1571- 1582.
- Lee, K., et al., "Predicting workplace delinquency and integrity with the HEXACO and Five-Factor models of personality structure", *Human Performance*, v 18(2), 2005, p: 179- 197.
- Lee, K., et al., "Personality traits beyond the Big Five: Are they within the HEXACO space?" *Journal of Personality*, v 73(5), 2005, p: 1437- 1463.
- Lucas, R. E. & Donnellan, M. B., "How stable is happiness? Using the STARTS model to estimate the stability of life satisfaction", *Journal of Research in Personality*, v 41, 2007, p: 1091- 1092.
- McCrae, R. R., "The Five-Factor model of personality traits: Consensus and controversy. In P. J. Corr & G. Matthews (Eds.), *The Cambridge Handbook of Personality Psychology*, 2009, p: 148- 161, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pace, V. L. & Brannick, M. T., "How similar are personality scales of the "same" construct? A meta-analytic investigation", *Personality and Individual Differences*, v 49, 2010, p: 669- 676.
- Pavot, W. & Diener, E., "The affective and cognitive context of self-reported measures of subjective well-being", *Social Indicators Research*, v 28, 1993, p: 1- 20.
- Philip, H. et al., "Religion and subjective well-being among the elderly in China", *The Journal of Socio-Economics*, v 38, 2009, p: 310- 319.
- Piedmont, R. L., "Does spirituality represent the sixth factor of personality? Spiritual transcendence and the Five-Factor model", *Journal of Personality*, v 67(6), 1999, p: 985- 1013.
- Ryff, C. D. & Keyes, C. L. M. "The structure of psychological well-being revisited" *Journal of Personality and Social Psychology*, v 69(4), 1995, p: 719- 727.
- Saroglou, V., "Religion and the five factors of personality: A meta-analytic review", *Personality and Individual Differences*, v 32, 2002, p: 15- 25.
- Stough, C., et al., "Psychophysiological correlates of the NEO PI-R Openness, Agreeableness and Conscientiousness: Preliminary results", *International Journal of Psychophysiology*, v 41, 2001, p: 87- 91.
- Swinyard, W. R., et al., "Happiness materialism, and religious experience in the US and Singapore", *Journal of Happiness Studies*, v 2, 2001, p: 13- 32.
- Wood, A. M., et al., "Conceptualizing gratitude and appreciation as a unitary personality trait", *Personality and Individual Differences*, v 44, 2008, p: 621- 632.
- Ye, S., "Validation of the Temporal Satisfaction with Life Scale in a sample of Chinese university students", *Social Indicators Research*, v 80, 2007, p: 617- 628.
- آذربایجانی، مسعود، *تهیه و ساخت آزمون جهت‌گیری مذهبی با تکیه بر اسلام*، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۲.
- آقابائی، ناصر و دیگران، «معنویت و احساس شخصی رواندستی در دانشجویان و طلاب»، *مجله علوم روان‌شناختی*، ش ۳۱، پاییز ۱۳۸۸، ص ۳۶۰-۳۷۲.
- پالاهنگ، حسن و دیگران، «هنجاریابی پرسش‌نامه ۶ عاملی شخصیت HEXACO-PI-R در دانشجویان ایرانی»، *مجله روان‌شناسی دانشگاه تبریز*، ش ۱۶، زمستان ۱۳۸۸، ص ۴۸-۶۶.
- سید رضی، *نهج البلاغه*، ترجمه محمد دشتی، موسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمومنین (ع)، ۱۳۸۳.
- قمی، عباس، *سفینه البحار*، تهران، دارالاسوه، ۱۴۱۶ ق.
- نراقی، محمد مهدی، *جامع السعادات*، بیروت، الاعلمی، ۱۴۲۲ ق.
- Ashton, M. C. & Lee, K., "Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure", *Personality and Social Psychology Review*, v 11(2), 2007, p: 150- 166.
- Ashton, M. C. & Lee, K., "Honesty-Humility, the Big Five, and the Five-Factor Model", *Journal of Personality*, v 73(5), 2005, p: 1321- 1353.
- Ashton, M. C. & Lee, K., "The HEXACO-60: A short measure of the major dimensions of personality", *Journal of Personality Assessment*, v 91(4), 2009, p: 340- 345.
- Ashton, M. C. & Lee, K., "The prediction of honesty-humility-related criteria by the HEXACO and Five-Factor models of personality", *Journal of Research in Personality*, v 42, 2008, p: 1216- 1228.
- Ashton, M. C., et al., "Phobic tendency within the Five-Factor and HEXACO models of personality structure", *Journal of Research in Personality*, v 42, 2008, p: 734- 746.
- Ashton, M. C., et al., "Status-driven risk taking and the major dimensions of personality", *Journal of Research in Personality*, v 44, 2010, p: 734- 737.
- Bashiri, H., et al., "A study of the psychometric properties and the standardization of HEXACO Personality Inventory", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, v 30, 2011, p: 1173- 1176.
- Bourdage, J. S., et al., "Big Five and HEXACO model personality correlates of sexuality", *Personality and Individual Differences*, v 43, 2007, p: 1506- 1516.
- Chen, Z., et al., "Mysticism in Chinese Christians and non-Christians: Measurement invariance of the Mysticism Scale and implications for the mean differences", *International Journal for the Psychology of Religion*, v 22(2), 2012, p: 155- 168.
- Chirumbolo, A. & Leone, L., "Personality and politics: The role of the HEXACO model of personality in predicting ideology and voting", *Personality and Individual Differences*, v 49, 2010, p: 43- 48.
- Davis, D. E., et al., "Relational humility: Conceptualizing and measuring humility as a personality judgment", *Journal of Personality Assessment*, v 93(3), 2011, p: 225- 234.
- De Vries, R. E., et al., "More than the Big Five: Egoism and the HEXACO model of personality", *European Journal of Personality*, v 23, 2009, p: 635- 654.
- Diener, E., "Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. In E. Diener (Ed), *Assessing Well-Being: The Collected Works of Ed Diener*, New York, Springer, 2009.
- Diener, E., "Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index", *American Psychologist*, v 55(1), 2000, p: 34- 43.
- Emmons, R. A., et al., "Personality and the capacity for religious and spiritual experience", In John, O. P., et al., (Eds.), *Handbook of Personality: Theory and Research*, 2008, p 634-653, New York: The Guilford Press.
- Francis, L. J., et al., "The relationship between religion and happiness among German students", *Pastoral Psychology*, v 51(4), 2003, p: 191- 195.
- Froh, J. J., "Happiness". In S. J. Lopez (Ed), *The encyclopedia of positive psychology*, 2009, p: 455- 461, Malden MA: Blackwell.
- Galanter, M., "Spirituality and recovery in 12-step programs: An empirical model", *Journal of Substance Abuse Treatment*, v 32(3), 2007, p: 265- 272.
- Galanter, M., et al., "Assessment of spirituality and its relevance to addiction treatment", *Journal of Substance Abuse*